

Emerîkê Serdar: Dengekî Cîyawaz di Edebîyata Kurdî ya Sovyetê da

Zülkûf ERGÜN¹

Emerîkê Serdar: Sovyet Kürt Edebiyatında Farklı Bir Ses

Öz

Sovyet Kürt edebiyatı farklı nedenlerden dolayı 1970'li yıllara kadar tek sesli bir edebiyat olarak etnik, ideolojik ve toplumsal bir anonimlik içinde üretilir. Bu genel temayülden farklı olarak Emerîkê Serdar yetmişli yıllardan Sovyetler Birliğinin nihayetine kadar üç öykü kitabıyla bu edebiyata yeni bir ses ve perspektif kazandırır. Bir yönüyle edebi geleneğinin sürdürücüsü olurken bir diğer yanıyla bu geleneğe yeni bir bakış açısı kazandırır. Eskinin izinde o da öncülerinin konularını ve mirasını işlerken onlardan farklı olarak propagandist bir dil kullanmaz ve şahsi bir bakış açısıyla konuları ele alır. Bunun yanısıra hem içerik hem de anlatı bakımından yenilenmeye giderek tek-anlatıcılı anlatıdan çok-anlatıcılı bir anlatıma, folklorik dilden şahsi bir üsluba, basit düğümlerden karmaşık düğümlere ve tanıdık olaylardan yeni olaylara yönelir. Bu makale bu değişimi ele almakta ve Emerîkê Serdar'ın Sovyet Kürt Edebiyatının özgün bir sesi olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Emerîkê Serdar, öykü, anlatı, anlatıcı, Sovyet.

Emerîkê Serdar: A Different Voice in Soviet Kurdish Literature

Abstract

For a several of reasons, Soviet Kurdish Literature emerged as a monophonic literature until the 1970s and was produced in an ethnic, ideological and social anonymity. But unlike the general direction, Emerîkê Serdar brings a new voice and perspective to this literature with his three books of stories from the seventies to the end of the Soviet Union. While he follows his literary tradition, he opens a new perspective to it. Although he mentions the themes and legacies of the past on the previous track, he does not use any propagandistic language other than them and addresses the previous topics with a personal perspective. On the other hand he

¹ Öğr. Gör. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, zxweshevi@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8784-56-36.

brings an innovation both in terms of content and in terms of narrate and takes important steps from single narrator to multiple narrator, from a folkloric language to a personal style, from simple nodes of stories to complex nodes and from familiar types and events to new types and events. This article deals with this change and concludes that Emerîkê Serdar is a unique voice of Soviet Kurdish Literature.

Keywords: Emerîkê Serdar, story, narrative, narrator, Soviet

Kurte

Ji ber çendîn sedeman edebîyata kurdî ya Sovyetê heta salên 1970yî wek edebîyateke yekdeng derdikeve holê û di nav anonîmîyeke etnîk, îdeolojîk û civakî da tê berhevanîn. Lê ji vê arasteya giştî cudatir Emerîkê Serdar ji salên heftêyî heta dawîya Sovyetê bi sê pirtûkên xwe yê çîrokên deng û riwangeheke nû tîne nav vê edebîyatê. Ji alîyêkî ve dibe dîjîtalîzasyonê nêrta xwe ya edebî ji alîyê din ve bergeheke nû li ber vê nerîtê vedike. Li ser şopa berê, ew jî behsa mijar û mîrata pêşîyan bike jî ji wan cudatir zimanekî propagandîst bi kar naîne û bi riwangeheke şexsî berê xwe dide mijarên berê. Li alîyê din hem ji alîyê naverokê ve hem jî ji alîyê vegêranê ve nûgerîyekê pêk tîne û ji yek-vegêrîyê ber bi pir-vegêrîyê, ji zimanekî folklorîk ber bi şêwazeke kesî, ji girêyên sade yê çîrokên ber bi girêyên aloz û ji cure û rûdanên çavnas ber bi cure û rûdanên nû pêngavên girîng diavêje. Ev gotar vê guherînê berbiçav dike û digihîje wê encamê ku ji ber van taybetmendî û cîyawazîyan hêja ye ku mirov Emerîkê Serdarî wek dengêkî cîyawaz ê edebîyata kurdî ya Sovyetê bide nasandin.

Bêjeyên Sereke: Emerîkê Serdar, çîrok, vegêran, vegêr, Sovyet.

Extended Abstract

Soviet Kurdish literature emerged as a monophonic literature for a number of obvious reasons and has been produced on a defined line for a long time. The lack of a written tradition, the emphasis on folklore, ethnic trauma, ideological commitment and the dominance of the method of socialist realism make this literature revolve around social anonymity and emerge to a good extent as a homogeneous literature. Of course, when folklore, anonymity, ideology and the social order of literature come together the opportunity for alternative imaginations, individual images, different sounds and colours and the search for new expressions get a severe blow. It can be said that for these reasons Soviet Kurdish literature underwent an anonymous and ideological decline until the seventies, and writers of this period wrote parallel works. In such a context, Emerîkê Serdar (1935) wrote three books of short stories in the Soviet era with his first book *Destê Dê* (1974), later *Êdî Dereng Bû* (1979) and *Dengê Dilê* (1985). His books open a new path to Soviet Kurdish literature, different from previous stories and literary works. In our opinion, Emerîkê Serdarî's interest in criticism and writing critical articles leads him to read his literary point of view critically and try to produce a different kind of literature. Despite his innovative efforts, Emerîkê Serdarî did not completely abandon his literary vision. Therefore, although like his predecessors he discusses the topics such as folklore, Kurdish culture, the experience of

the Soviet Kurds, the comparison between the Revolution and the post-Revolution period, the tragedy of the World War II and the impact of the September Revolution on the previous track, unlike his predecessors, he distances himself from the clichés and propagandistic language to a good extent and writes more literary works with these former materials. In addition, it introduces some new topics and techniques into Soviet Kurdish literature that did not exist before. Interesting loves, motherly devotion, opposition to basic human emotions, inversion of some dominant perceptions, police and intriguing stories are some of the themes that emerge successfully for the first time in Emerîkê Serdarî's stories. But the strongest point of his stories is the psychological depth of the characters that was never seen in previous productions. Therefore, in the works before him the positive and negative characters of literary characters were presented in an ideological context and never departed from this role. However, the first time Emerîkê Serdarî draws attention to the deep feelings of literary personalities in Soviet Kurdish literature and thus creates a very strong emotional and psychological connection between the literary text and the reader. Emerîkê Serdarî's research and essays not only remain limited to content, but also include new translation techniques. It therefore takes important steps from single narrator to multiple narrators. Also, by volume one can say that in 96 stories of all his three mentioned books he includes 2 long stories (above 30 pages), 10 medium stories (between 10 and 30 pages), 29 short stories (between 1 and 10 pages) and 55 very short stories (between 1 sentence and 1 page). Especially under the title "Nexş û Nîgarên Hûr" for the first time in the Kurdish literature of the Soviet Union places very short stories and adds a new kind of stories in this literature. In addition to this, through the use of literary language, the emphasis on psychology and the creation of genuine literary images creates his own unique style and leaves his mark on authorship.

Destpêk

Edebîyata kurdî ya Sovyetê ji ber çend sedemên dîyar wek edebîyateke yekdem û yekreng derdikeve holê û heta demeke dirêj li ser xetêke dîyarkirî tê berhevanîn. Nebûna nerîteke nivîskî, giringîdana bi folklorê, travmaya etnîk, angajmana îdeolojîk û serdestîya rêbaza realîzma sosyalîst weha dikin ku ev edebîyat li dor anonîmîyeke civakî bizivire û heta radeyeke baş wek edebîyateke hevşêwe derkeve pêş. Bêguman dema folklor, anonîmî, îdeolojî û rêbaza civakî ya edebîyatê tîn bal hev derfeta xeyalên alternatîf, wêneyên takekesî, deng û rengên cîyawaz û lêgerîna derbirînên nû derbeke giran dixwin.

Mirov dikare bibêje ji ber van sedeman edebîyata kurdî ya Sovyetê heta salên heftêyî tûşî rijîbûneke anonîm û îdeolojîk dibe û nivîskarên vê serdemê berhemên hevterîb dinivîsin (bnr: Ergün: 2017: 645). Lê bi dawîbûna serborîya rêvebirîya totalîter a Stalînî, sivîkbûna rêjeyî ya guvaşên sîyasî û çêbûna sermîyaneke nivîskî rê li ber berhevanîna edebîyateke baştir xweş dibe ku kesekî mîna Emerîkê Serdarî (1935) bikare xwe ji vê monotonîyê rizgar bike û ji “çibûn”ê bêhtir berê xwe bide “çawabûn”ê. Ji ber vê cara pêşî bi pirtûka xwe ya *Destê Dê* (1974) û paşê jî bi pirtûkên xwe yên *Êdî Dereng Bû* (1979) û *Dengê Dilê* (1985) di serdema Sovyetê da sê pirtûkên çîrokên dinivîse² (bnr: Boyîk, 2012: 358; Xelîl, 2014: 79) û bi van pirtûkên xwe ji çîrok û berhemên edebî yên berî xwe cudatir rêçêke nû li ber edebîyata kurdî ya Sovyetê vedike. Bi raya me eleqedarîya Emerîkê Serdarî ya rexneyê û nivîsîna gotarên rexneyî dibe sedem ku nerîta xwe ya edebî bi çavekî rexneyî bixwîne û hewl bide edebîyateke cîyawaz berhem bîne.

Tevî hewldana xwe ya nûgerane, Emerîkê Serdar bi tevahî dest ji nerîta xwe ya edebî jî nakêşe. Ji ber vê li ser şopa berê, ew jî mîna pêşiyên xwe behsa mijarên folklor, çanda kurdî, serborîya kurdên Sovyetê, berawirdkirina serdema Şoreşê û piştî Şoreşê, trajedîya Şerê Wetenîyê (Şerê Cihanê yê Duyem) û karîgerîya Şoreşa Eylûlê bike jî (1961-1970) ji pêşiyên cudatir heta radeyeke baş xwe ji klîşe û zimanê propagandîst dûr digire û bi van keresteyên berê berhemên edebîtir dinivîse. Ji bilî vê hin babet û teknîkên nû tîne nav edebîyata kurdî ya Sovyetê ku berê nebûn. Evînen balkêş, dilsozîya dayiktîyê, dijberîya hestên sereke yên mirovî, berevajîkirina hin têgihîştinên zal, çîrokên polîsî û entrikeyî ji van mijaran in ku cara pêşî di çîrokên Emerîkê Serdarî da bi awayekî serkeftî derdikevin pêş. Lê xala herî bihêz a çîrokên wî kûrahîya psîkolojîk a karakteran e ku di berhemên berê da qet nedihat dîtin. Lewra di berhemên berî wî da li dor karakterên erênî û nerênî kesayetên edebî di nav reşûspîtiyêke îdeolojîk da dihatin pêşkêşkirin û tu carî ji vê rola xwe dernediketin. Lê cara pêşî Emerîkê Serdar di nav edebîyata kurdî ya Sovyetê da bal dikêşe ser hestên kûr ên

² Emerîkê Serdar piştî hilweşîna Sovyetê jî li ser dahênana xwe ya edebî berdewam dibe. Di sala 2005an da Dewat Du Cara Kirin, di 2006an da Gundê Me, di 2007an da Hetanî Kengê, di 2008an da Heja Emirê dinivîse. Lê di vê gotarê da em dê tenê li ser çîrokên wî yên serdema Sovyetê rawestî.

kesayetên edebî û bi vî awayî di navbera deqa edebî û xwendevanan da veguhestineke hestî û psikolojîk a pir bihêz çê dike.

Lêgerîn û ceribandîna Emerîkê Serdarî ne tenê bi naverokê ra sînordar dimînin, awa û teknîkên nû yên vegêranê jî li xwe digirin. Ji ber vê jî yek-vegêrîyê ber bi pir-vegêrîyê pêngavên bihêz diavêje. Herweha ji aliyê qewareyê ve jî mirov dikare bibêje ku ji nav 96 çîrokên xwe yên her sê pirtûkên navborî, cih dide 2 çîrokên dirêj (ji 30 rûpelan jortir), 10 çîrokên navîn (di navbera 10-30 rûpelan da), 29 kurteçîrokan (di navbera 1-10 rûpelan da) û 55 çîrokên gelek kurt (di navbera 1 hevok û 1 rûpelê da). Bi taybetî di bin navê “Nexş û Nîgarên Hûr”ê da cara pêşî di edebîyata kurdî ya Sovyetê da cih dide çîrokên gelek kurt û cureyeke nû ya çîrokan li vê edebîyatê zêde dike. Ji bilî vê bi rêya bikaranîna zimanekî edebî, giringîdana bi psîkolojîzmê û afirandina îmajên resen ên edebî şêwaza xwe ya taybetî diafirîne û muhreke xwe ya nivîskarîyê çê dike.

Di vê gotarê da em dê pêşî cih bidin wan taybetmendîyên çîroknûsîya Emerîkê Serdarî ku di gel pêşîyên wî hevbeş in lê di vê beşê da di gel hevbeşîyan em dê behsa cîyawazî û lêzêdekirinên wî yên li ser vê nerîtê jî berbiçav bikin. Paşê jî em dê behsa wan aliyên wî yên nûgerîyê bikin ku cara pêşî li ser destê wî di edebîyata kurdî ya Sovyetê da bi xurtî derdikevin pêş û dibin sedem ku ew jî nivîskarên berî xwe cuda bibe.

1. Li ser Şopa Nerîtê

Bêguman nûgerî hertim nayê manaya redkirina nerîtê û danîna rêçikeke nû ya sertaserî. Li ser şopa nerîtê jî carinan lêgerînên nûgerane tîn encamdan ku dibin sedema bercestebûna cîyawazî û xweserîya nivîskarekî. Ev gelek caran bi temamkirina kêmasîyeke pêşîyan yan jî bi nîşandana rûyekî din ê keresteyên berê xwe nîşan dide. Temayên mîna berawirdkirina serdemên berî Şoreşê û piştî Şoreşê û Şerê Wetenîyê jî van babetan in ku berî Emerîkê Serdarî jî gelek caran dibin mijara deqên edebî û bi heman rêbaz û fonksiyonên hevbeş tîn berhevanî (bnr: Ergün: 2018). Ev babet ew çend di çarçoveyeke giştî da tîn behskirin ku ev nêrîna giştî edebîbûna van deqan dixê bin guman û lêpîrsînê û ziman û şêwazeke yekreng û yekdeng tîne holê ku mirov nikaribe hest bi cîyawazîya şêwaza nivîskarekî bike. Lê Emerîkê Serdar rengê şexsî dide van babetan ku li ser destê pêşîyên wî rengêkî “folklorî serdemî modern” wergirtibû. Di temayên folklorîk û neteweyî da jî bal dikêşe ser rûdanên balkêş û trajîk û rengêkî edebîtir dide van mijarên pêşîyan. Bi vî awayî di çîrokên xwe yên herî angaje da jî wek pêşîyan zimanekî propagandîst bi kar naîne û cîyawazîya xwe bi xwendevanan dide hesandin. Bi vê têgihîştinê em dê di binbeşên jêrîn da hem cih bidin peyrewîya wî ya nerîtê hem jî taybetmendîyên wî yên cîyawaz berbiçav bikin.

1.1 Berawirdkirina Serdemên Berî Şoreşê û Piştî Şoreşê

Ji 1930î heta salên heftêyî di piraniya roman û çîrokên edebîyata kurdî ya Sovyetê da nivîskar berdewam rewşa panoramîk a kurdên êzîdî berbiçav dikin ku

ji ber zordarîya axa, beg û artêşa Romê ji welatê xwe direvin, bi arîkarîya ermenîyan û bi saya rûsan ji tevkujîyê rizgar dibin û bi avakirina Sovyetê jî digihîjin “bextewerîya jîyanê” (bnr: Ergün, 2018: 808-811). Ji ber vê nivîskar gelek caran bi guhnedana rûdaneke navendî, van rûdanên sedsalî di roman û çîrokên da dubare dikin. Emerîkê Serdar jî di du çîrokên xwe da cih dide vê mijarê û bi hindikî be jî dibe dûajoyê vê nerîtê. Di çîroka “Awazê Gundê Me”yê da nivîskar dixwaze di mînakê gundê vegêr-lehengê da guherînên di navbera rewşa berî Şoreşê û piştî Şoreşê da berbiçav bike. Herçend ji aliyê panoramîkbûnê ve bikeve bin karîgerîya qelsîya çîroknûsîya pêşîyên xwe jî ji nivîskarên din cudatir zimanekî propagandîst bi kar naîne û di vê xalê da cîyawazîya xwe nîşan dide.

Nivîskar bi armanca berbiçavkirina travmaya kurdên êzîdî û destnîşankirina dîroka wan a tişî êş li ser zimanê vegêr-lehengê xwe dîyar dike ku dîroka gundê wan ê biçûk ji sedsalî zêdetir e, şênîyên wî ji ber “zulma Roma Reş” revîne û xwe li vî gundî girtîye. Bi vî awayî dest bi vegêrana rûdanên 1918an dike ka çawa Romê hatîye ser gundê wan û li “Newala Ecelê” mirov kuştine. Lewra nivîskar vê rûdana giştî wek dîrok û bîra xwe ya etnîk li qelem dide û behskirina vê mijarê bi van gotinên jêrîn wek pêwîstîyekê dibîne:

De dilekî bîne vê yekê ji bîr bike! Na hezar carî na! Çawa tu nikarî xwe, dê û bavê xwe, pêşîyên xwe bîr bikî, wisa jî tu nikarî terîqa xwe yî derbasbûyî ji bîr bikî. Û ne jî lazim e ji bîr bikî, çimkî ew terîq alî te dike, wekî tu roja xwe yî îroyîn rast qîmet bikî, zanibî, ji ku tu gihîştî kî derê. Terîq bîra merivan e. Merivayî nikare bîra xwe winda bike an jî ji bîr bike (Êdî Dereng Bû, 49).

Emerîkê Serdar ji ber ku xwe dispêre nerîta edebî hin qelsîyên wê nerîtê di vê çîrokê da jî xuya dibin. Lewra di van berhemên panoramîk da gelek caran nivîskar guh nadin rûdaneke navendî û di çarçoveya temaya xwe da dîmenên cîyawaz tînin cem hev. Emerîkê Serdar jî ji bo nîşandana rewşa xirab a serdema berî Şoreşê çend dîmenên jîyana belengazane ya kurdên gundî tîne ber çavan ku peywendîyeke wan a konvansiyonel bi hev ra nîne. Di nav vê dîmena giştî da mirov di xanîyên wek koxan da rûdinin, ji ber sermayê di nav heywanan da radizin û ji ber nebûna ardûyî diqerisin û dimirin. Li hember vê rewşa kambax piştî Sovyetê rewşa wan diguhere, elektirîk, radyo û televîzyon tîne gundî, xelk avahîyên duqatî çê dikin, gundî erebeyan dikirin, kuçeyên gundî fireh dibin, xwendîgehên seretayî û navîn vedibin û jîyana wan xweş dibe. Mirov dikare bibêje çîroka herî qels a Emerîkê Serdar ev çîrok e lê dîsa jî asta propagandayê li gor berhemên berê gelek kême û ev jî amaje bi guherînekê dike.

Di çîroka “Rasthatin”ê da nivîskar vê carê bi rêya evîneke serînegirtî bi awayekî nerasterast rewşa berî Şoreşê û piştî Şoreşê berawird dike. Lê ji ber ku rengekî şexsî dide çîrokê mirov zêde hest bi şewaza propagandîst a nivîskarên berê nake. Lehenga çîrokê doktoreke jinebî ye û dema sibehekê dengê şoferê erebeya derdanê (çop) tê, bala wê diçe ser vî dengî û xwedîyê wî dengî dinase. Ji vir û pê da erebeya derdanê dibe beşeke giring ji jîyana wê, lewra jinebîyeke tenê

ye, ne zarok û ne jî kesûkarekî wê heye. Bi vî awayî ev dengê nas û hatina erebeyê kelecaneke dixê nav jîyana wê ya yekreng. Nivîskar hem ji bo vegêrana serborîya wan û hem jî ji bo bi rêya van kesan du serdemên cuda berawird bike bi teknîka paşdebirinê vedigere salên şerî ku bavê doktora jinebî jî alfiyê eskerên Romê ve tê kuştin û ew jî di duwazdeh salîya xwe da di gel dêya xwe ji çemê Erezê derbaz dibin û xwe li mala dewletîyekî digirin.

Li mala dewletî bi nanozikotîyê dixebitin û bi avrîya ber wan xwe têr dikin. Doktora ku wê demê keçeke ciwan e bi hesteke kûr bi kurê delalî yê dewletî ve tê girêdan lê li hember vê, kurê çelaqe yê malê dilê wê dişikîne û wê biçûk dixê. Ji ber ku armanca nivîskarî ne propaganda ye zêdetir berê xwendevanên xwe dide ser hestên keçikê û bi awayekî hostayane rewşa wê ya derûnî vediguhêze. Loma jî em ji peyameke sîyasî zêdetir rastî çîroka keseke dilşikandî tên. Ev helwest bi gotina nivîskarî keçikê di carekê da mezin dike û keçik fam dike ku di navbera wê û kurê dewletî da ferqeke mezin heye. Lê piştî salekê ew gund dikeve bin hikmê Sovyetê û rewş bi tevahî diguhêze. Nivîskar vê guherînê weha berbiçav dike: “Her tişt ji hîm ve hat guhastin. Dergeyê xêr û xweşîyê, bextewarîyê li ber kesîb, mihaciran vebû, ew bûn xwedî û xudanên gund. Zûtirekê di gund de mekteb vebû. Qîzîk çû mektebê, xwend, hînî xêr û şera dinyayê bû” (Êdî Dereng Bû, 96). Li ser vê, du jûrên mala dewletî didin dê û keçe, piştî demekê dewletî mala xwe bar dike û keçik jî dixwîne û dibe doktor. Dîyar e, piştî çend salan mala dewletî feqîr dikeve û kurê wan ê delalî jî li ser erebeya derdanê di rewşeke xerab da dijî.

Tevî ku nivîskar di mînaka evîneke şikestî da du serdemên cîyawaz berawird dike bi van gotinên doktora jinebî çîrokeke şexsî jî tevî wê dike û hêza wê ya edebî bilindtir dike: “Rol hatibûn guhastin, çimkî dewran jî hatibû guhastin. Sewdayê digot, belê, rêya kedxwîr û miftexwîrên wê çaxê gotî wisa bûya. Lê kambaxê dil li ser fikreke mayîn e; qenc e, xerab e, hezkirîyê te yî pêşin e” (Êdî Dereng Bû, 98). Bi vî awayî nivîskar di berawirdkirina serdemên berî Şoreşê û piştî Şoreşê da rêbazeke nû diceribîne û taybetmendiyên her du serdeman di mînaka jîyana du kesan da berceste dike û zordarîya Romê, xirabiyên serdema feodal û qencîya Sovyetê jî nerasterast wek foneke vê çîroka kesî vedigêre ku ev bêhtir li ruhê edebîyatê digunçe.

1.2. Karîgerîya Îdeolojîya Neteweyî

Çawa ku di xebatên me yên berê da jî hatîye destnîşankirin heta salên şêstî di nav kurdên Sovyetê û edebîyata wan da hejmûna îdeolojîk a Sovyetê serdest e û welat ji bo wan Sovyet e (Ergün: 2017) lê di salên şêstî da ji ber karîgerîya Şoreşa Eylûlê hizra kurdîyê di nav kurdên Sovyetê da belav dibe (Reşîf, 2012: 209) û ji vir û pê da di honana berhemên edebî da îdeolojîya neteweyî jî dibe çavkanîyeke giring a dahênanê. Ji ber vê di hin çîrokên Emerîkê Serdarî da jî em rastî karîgerîya vê îdeolojîyê tên. Di çîroka “Dê”yê da Mêrgesora ku navenda rûdanên çîrokê ye wek “gundekî Kurdistanê” tê binavkirin û herwek di çîroka “Xerîbo”yê da jî tê dîtin zimanê kurdî dibe xem û hestiyarîyeke berbiçav a kesayetên edebî.

Ji bilî van amajeyên giring Emerîkê Serdar di du çîrokên xwe da rasterast li ser Şoreşa Eylûlê jî radiweste. Di çîroka “Çîyayan Mizgînî Dane Çîyayan”ê da bi şêwazeke helbestî behsa vê şoreşê dike. Ewrên reş ên ku di destpêka çîrokê da behsa wan tê kirin wek hêmaya serdestîya dagirkeran û vedana birûsk û barana tavîya teyrokê jî wek sembola berxwedanê îlham didin şerê lisererdê, loma jî şervanên azadîyê ji bo belavkirina tarîftîya dagirkerî û “azabûna Kurdistanê” têdikoşin (Destê Dê, 78). Di çîrokê da tê dîyarkirin ku hêsîrên dayikan û berxwedana şervanan pêla azadîyê gur dikin û vê carê şerê li erdê digihîje asmanan. Ji ber vê piştî berxwedanê ewrên reş ên asmanan belav dibin û keskesora kurdewarî derdikeve. Nivîskar nûçeyên serkeftina Şoreşê bi van gotinan derdibire: “Çîyayan mizgînî dan çîyayan. Dilikê min berî hemûşkan pê hesîya, dengê zara tezebûyî ket guhê min. Wê şevê ta sibeyê ji şabûnan xew neket çavên min” (Destê Dê, 78).

Di çîroka “Dudu Bûn”ê da jî mijar Şoreşa Eylûlê ye. Vegêrê kesê sêyem dîyar dike ku di sala 1963yan da kurdên Kurdistanê Îraqê li dijî dewletê serî hildidin û mezin û biçûk dibin pêşmerge. Ji ber vê jî çîroka xwe li ser şerekî pêşmerge û artêşa Îraqê ava dike ku tê da pêşmergeyên Kurdistanê bi qehremanî li ber xwe didin. Di çîrokê da du tank û hin eskerên Îraqê derdikevin operasyonê û dema pêşmerge wan dibînin dest bi amadekarîyên şerî dikin. Bervajî çîrokên wî yê din vegêrê vê çîrokê herwek vegêrên nivîskarên berî wî alîgir e û dema behsa eskerên Îraqê dike wan dişibîne ajalên devheram: “... devê xwe yî heram dikirin ava wê kanîya zîyaretî û vedixwarin. Têr vexwarin, mînanî pezê bikeve korîyê, bi ser hev de nixifîn” (Dengê Dil, 128).

Ji bo ku bibe nîşaneyê vê berxwedana neteweyî vegêr li ser du pêşmergeyên xort zûr dibe ku ji heman gundî ne. Van her du pêşmergeyan salekê di artêşa dijmin da li ser tankan eskerî kirîye û dema serhildan dest pê dike dergistîyên xwe li dû xwe dihêlin û beşdarî hêzên pêşmergeyan dibin. Ji ber vê dema fermandarê pêşmergeyan dibêje divê du kes bi dilxwazî biçin tankan bi dest bixin, herçend hemû pêşmerge bi yekdengî derkevin pêş jî her du heval dîyar dikin ku ew dizanin wan biajon û vê erka metirsîdar digirin ser xwe. Di encamê da her du pêşmergeyên ciwan diçin tankan bi dest dixin, nivê eskerên dijmin dikujin û bi qehremanî canê xwe ji dest didin. Bi saya vê qehremanîya wan jî eskerên dijmin yê mayî dişikîn û ji meydana cengê direvin.

Dîyar e, Emerîkê Serdar jî wek arasteya serdema xwe heta radeyekê dikeve bin karîgerîya îdeolojîya neteweyî û dema behsa temayên weha dike pêgîrîya xwe bi awayekî aşkera derdibire ku ev jî yek ji şopên nerîta edebî ya kurdên Sovyetê ye di çîrokên wî da.

1.3. Sûdwergirtin ji Çavkanîyên Folklorîk û Îdealîzekirina Çanda Gelêrî

Şevbihêrk û çîrokbêjî di vegêrana çîrokên gelêrî da xwedî giringîyeke taybetî ne û di berhemên edebîyata kurdî ya Sovyetê da jî cihekî wan ê dîyar heye. Emerîkê Serdar di du çîrokên xwe da rûdanê li ser şevbihêrkên kurdewarî

ava dike û di navbera çîrokbêjî û çîroknûsîya xwe da girêdanê çê dike. Di çîroka “Se”yê da vegêr-leheng behsa şevbihêrkên gundê xwe dike ku bavê wî di payîz û zivistanan da diçe şevbihêrkan û heta derengîya şevê nayê. Ew jî rojekê bi bavê xwe ra diçe odeya herî mezin a gundî ku mala Apê Cimşîdî ye. Çîrok li ser axaftinên vê şevbihêrkê tê avakirin. Çar pênc kes behsa se û dêlikan dikin û her yek ji wan jî li ser baqilîya wan çîrok û serborîyên xwe dibêjin. Di dawîyê da vegêr-leheng behsa xweşîya gotinên wan şevbihêrkan dike û dibêje: “Lê sed yazix, her tenê ev ên han di bîra min de mane” (Êdî Dereng Bû, 191).

Di çîroka “Tirs”ê da jî cih odeya Apê Cimşîdî ye. Vegêr bi awayekî serkeftî dîmeneke tîpîk a şevbihêrk û odeyên kurdewarî tîne ber çavan ku tê da behsa gornepişikan tê kirin. Di vê şevbihêrkê da dema kesek diaxive, yên din mit guhdarî dikin. Mezin li cihên bilind û xort û zarok jî li cihên nizm rûniştî ne. Pêşî Apê Bedo çîroka xwe û gornepişikan dibêje û serborîya wî bala guhdaran dikêşe. Piştî wan Sefo dest pê dike û her kes li bendê ye ew jî çîrokeke balkêş bibêje lê Sefo tiştêkî li ser gornepişikan nabêje û di dawîyê da dibêje “ez hatim, hatim, gihiştîme malê” (Dengê Dil, 14). Her kes pê dikene û heta dimire jî gundî qerfên xwe pê dikin.

Emerîkê Serdar ne tenê cih dide mijarên folklorîk, carinan di hin çîrokên xwe da şêwaza vegêrana çîrokbêjîya gelêrî jî peyrew dike û ji alîyê zimanî ve jî dikeve bin karîgerîya çîrokbêjîya gelêrî. Di “Mala Mêran Neketî”yê da vegêran bi bêjeya “Dibêjin...”ê dest pê dike (Destê Dê, 49) ku ev derbirîn anonîmîya folklorîk sembolîze dike. Jixwe çîrok jî ji du paragrafan pêk tê ku di navbera wan da girêdaneke konvansiyonel nîne. Di paragrafa pêşî da pesnê dijmînê merd tê dayîn û di paragrafa duyem da jî bavek dema dibîne kurê wî di şerê neyarên xwe da ne ji piştta xwe, lê ji sîngê xwe gule xwarîye vê wek nîşaneyê wêrekîya kurê xwe dibîne û pê şanazî dike.

Di çîroka “Esmer”ê da jî em rastî vê şêwaza folklorîk tên. Jixwe nivîskar li tenişt sernavê çîrokê di nav kevanekê da dîyar dike ku çîroka xwe (Ji Cimetê) vediguhêze. Loma jî çîrok “bi gotina gotîyan, mêr û jinek hebûne”yê dest pê dike (Êdî Dereng Bû, 192) û bi gotinên mîna “Bila êdî Esmer di wê bîrê de bimîne, bi wê û dîwaran malek xweş, em bêne ser Ahmed”ê (Êdî Dereng Bû, 193) jî vê şêwaza folklorîk didomîne. Ev jî nîşan dide ku nivîskar hem ji alîyê naverokê hem jî ji alîyê şêwazê ve xwe dispêre çîrokbêjîya gelêrî. Jixwe naveroka çîrokê jî vê teyîd dike. Lewra Esmera jîna Ahmedî ew çend şerûd û zimandirêj e ku ne tenê Ahmed, mar jî jê bêzar dibe û di dawîya çîrokê da dema behsa wê tê kirin mar dev ji peymanê xwe û Ahmedî berdide û ji wî welatî direve û êdî kes marî nabîne.

Emerîkê Serdar mîna pêşiyên xwe bi çanda xwe ya gelêrî ve gelek girêdayî ye û alîyên qenc ên vê çandê îdealîze dike. Dawet yek ji van adetên e ku ji bo gundîyan herwek festîvalekê bi rê ve diçe û bi rêya wê hemû gundî şahî dikin. Lewra bi gotina nivîskarî “daweta malekê” be jî ev dibe “şabûna gundekî” (Destê Dê, 35). Ji ber vê di çîroka “Dawet Bû...”yê da dema li gundî li gor adetên kurdewarî dawet dest pê dike Cindîyê ku nexweş e û li ber mirinê ye, şîret li

Emerê kurê xwe dike ku eger bimire heta daweta cîranên wan neqede divê ji kesî ra nebêjin. Bi rastî jî weha dibe û Emer tevî ku nûçeya mirina bavê xwe jî werdigire, vê aşkera nake û dilê wî bi xeman tijî be jî vê ji kesî ra nabêje. Piştî temambûna dawetê li gundî rûdana mirina Cindî belav dibe ku du roj in mirîye û malfiyên wan ji kesî ra negotîye. Bi vî awayî nivîskar bi çîrokeke balkêş giringîya dawetên kurdewarî nîşan dide û hêz û karîgerîya wê berbiçav dike (Destê Dê, 34-41).

Di çîroka “Du Caran Bûk Siwar Kirin”ê da jî em rastî rûdaneke weha tîn. Dîsa li gundekî dawetek heye ku ji her aliyê ve dawetêke tîpîk a kurdewarî ye. Wekîlê zava tekaneyê dê û bavê xwe ye. Piştî bûkê tînin, Wekîl bi erebeyê diçe pey hevalên xwe û di rê da qeza dike û dimire. Herçend piştî demekê nûçeya qeza û mirina kurê wî jê ra tînin jî bavê zavayî ji bo xatirê kêfa gundîyan dawetê xirab nake. Li hember vê fedakarîyê bûk jî bi heman awayî naçe mala bavê xwe, salekê xizmeta xezûr û xesûya xwe dike û ew jî wek keça malê, wê didin mêrekî dîn û wê wek keça xwe qebûl dikin (Êdî Dereng Bû, 101-121).

Aşkera ye ku Emerîkê Serdar bi van çîrokan dixwaze hêza çanda kurdî nîşan bide û nerasterast dîyar bike ku girêdana bi vê çandê mirovan çend bihêz û mezin dike. Mîna dawetan, kilam jî di nav vê çanda gelêrî da xwedî giringîyeke taybetî ne. Nivîskar di çîroka “Wê Şevê...”yê da dema ji radyoyê dengê zirneya serketina dijmin dibihîze û dilteng dibe kesek telefonî wî dike û di telefonê da bi guhdarîkirina kilama “Salîho” û “Gidî lo-lo”yê yên Eyşe Şana dengbêj aram dibe (Êdî Dereng Bû, 145-146). Bi vê îmajê nivîskar kilamên kurdî wek dermanê kulên kurdan dide zanîn û dîsa hêza çanda kurdî dupat dike.

1.4. Çîrokên Şerê Wetenîyê

Temaya Şerê Wetenîyê³ berî Emerîkê Serdarî di edebîyata kurdî ya Sovyetê da li dor angajmana îdeolojî û nasnameya Sovyetê tê behskirin. Herçend Emerîkê Serdar di çîrokên xwe yên weha da nerasterast bi vê angajmanê ve girêdayî bimîne jî vê klîşeyê dişikîne û bêhtir aliyê şexsî yê şerî û karîgerîya wî ya li ser mirovan berbiçav dike. Jixwe ev rêbaza sereke ya şexsîkirina temayên civakî ya Emerîkê Serdarî ye ku wî ji pêşîyên wî cuda dike. Li aliyê din nivîskar ji ber ku bavê xwe di vî şerî da ji dest dide Şerê Wetenîyê ji bo wî bêhtir bi aliyê xwe yê trajedîya şexsî derdikeve pêş. Ji ber vê bi awayekî berfireh li ser vê mijarê radiweste û di her pirtûka xwe da bi çend çîrokan behsa karîgerîya vî şerî dike.

Ji ber ku trajedî û hestiyarî hêrî zêde bi rêya hestên dayiktîyê berceste dibin Emerîkê Serdar di çend çîrokên xwe da dayikan dike navenda rûdanan û bi rêya wan trajedîyên şerî berbiçav dike. Di “Çavê Dê li Rêya Kur Bû”yê da mîna gelek dayikên gundî çavê Dayika Henê jî li rêya Ezîzê kurê wê ye ku tekaneyê malê ye. Dayika Henê ew çend bi hesret li benda wî ye ku carinan qeretûyê Ezîzî tê ber çavên wê, ew jî bê hişkî ber bi rê ve diçe pêşîya Ezîzê xwe lê her carê jî tê

³ Kurdên Sovyetê “Şerê Wetenîyê” ji bo Şerê Cîhana Yekem bi kar tînin ku ji bo tevahiya Sovyetê dibe şerê man û nemanê.

xapandin û têdigihîje ku tiştê dîtîye ne kurê wê ye. Ji ber vê hesreta dilsoj, Dayika Henê nexweş dikeve û di halê nexweşîyê da jî her çavên wê li rêya Ezîzî ye. Ji ber vê bi çavên vekirî dimire û heta gundîyekî di şûna Ezîzî da destê xwe nade ser çavên wê çavên Henê nayên girtin (Destê Dê, 33).

Di çîroka “Namebir”ê ya *Êdî Dereng Bûyê* da nivîskar dîsa li ser hestên dayikekê zûr dibe. Şamil jî mîna Ezîzê çîroka navborî yekî bi tenê yê dêya xwe ye û çûye enîya şerî. Xezala dêya wî jî bo xatirê vegera biselamet a kurê xwe her hefte nanê germ derdixe û arîkarîya belengazan dike. Hertim çavên wê li rêya nameyên kurê wê ye. Ji ber vê dema nameyên kurê wê dereng dikevin, tirs dikeve dilê wê. Rojekê piştî derengketinê dema nameya kurê xwe werdigire ji ber kêfxweşîyê qurbanekê dide serjêkirin û li gundîyan belav dike. Li dû vê rûdanê du nameyên din ên Şamilî tên lê piştî demekê dîsa name ji nişkê ve tên birîn û çavên Xezalê jî li rêya nameyan diqerime. Li ser vê, ji xeman nexweş dikeve û her ku diçe nexweşî lê giran dibe. Rojekê nameya mirina Şamilî tê lê Temoyê namebir nikare vê rastîyê ji Xezalê ra bibêje û Xezal bi vê kulê dimire.

Emerîkê Serdar di vê çîrokê da di gel hestên dayikekê hestiyarîya Temoyê namebir jî dike navenda zûrbûna çîrokê. Lewra Temoyê ku milekî xwe di şerî da ji dest daye û li ser pêşniyaza serokê kolxozê dest bi karê namebirîyê dike di nav enîya şerî û gundî da girêdanake balkêş çê dike. Mirov dikare bibêje ku Temo dibe sembola êşa şerekî xedar û vê, di derûna xwe da hîs dike. Loma jî ji destnivîsa ser nameyan têdigihîje ka kîjanî “kaxeza reş” e û heta ji destê wî bê nameyên weha dereng dixê û ji dilê wî nayê van nameyan bide xwedîyên wan. Temo dema bi rûdaneke weha nebixêr dihesê nexweş dikeve, birînên wî diêşin û çend rojan dikeve nav cihan. Lê berevajî dema di rojnameyê da nûçeyeke xweş hebe bi lez di nav gundî da belav dike û xwedîyê wan kesan jê agahdar dike. Bi vî awayî Temo dibe hilgîrê xema hemû gundîyan û barê giran ê şerî. Ji ber vê dema nûçeya mirina Şamilî dibihîze bi qasî Xezalê ew jî li ber dikeve. Loma jî naveroka nameya mirina Şamilî ji Xezalê ra nabêje û dema Xezal dimire nameya mirina wî datîne ser sîngê wê. Ji ber vê hestiyarîya wî, ber bi dawîya şerî Temo ji taqet dikeve, nexweş dikeve û ew jî dibe yek ji şehîdên vî şerî. Jixwe çend sal paşê dema li gundî ji bo bîranîna şehîdên wî gundî monoment tê çêkirin navê Temoyî piştî navê Şamilî di nav listeya şehîdan da tê nivîsîn.

Di çîroka “Xerîbo”yê da zûrbûn li ser hestên bavekî ye ku diçe enîya şerî. Bekirê Teyo; pîredê, jina xwe ya bûkîn û kurê xwe yê biçûk di malê da dihêle û berê xwe dide şerî. Jin û mêr nameyan ji hev ra dişînin lê ji bo dil bidine hev yek ji wan jî rastîya tehl a jîyana şerî aşkera nake. Şer bi dawî dibe û kaxeza windabûna Bekirê Teyoyî digihîje malbata wî. Di rastîyê da Bekir di şerî da dikeve destê hêzên dijîminî û ji artêşa Sovyetê qut dibe. Dema şer diqede mîna dîlên din ew jî dikeve destê hêzên Amerîkayê lê amerîkayî nahêlin dîl xwe bigihîjînin Artêşa Sor û tirsê dixin dîlên wan ku eger vegerin dê ji alîyê Sovyetê ve ji bo Sîbîryayê bèn sirgûnkirin. Bekir jî ji gotina wan bawer dike û venagere welatê xwe. Ji wê rojê û pê da jî ji welatekî diçe welatekî din û di dawîyê da li welatekî bi cih dibe.

Herçend Bekir nameyan ji malbat, gundî û nasên xwe ra bişîne jî ji wan tu bersivêkê wernagire. Piştî demekê ji malbata xwe hêvî dibire, dizewice û du keçên wî çê dibin. Ne jin ne jî keçên wî bi zimanê wî nizanin û Bekir di mala xwe da dibe wek xerîban. Lewra ne li malê ne jî li bajêr kes nîne ku bi zimanê wî pê ra biaxive. Ji bo vê gelek caran derdikeve derve û heta diweste xwe bi xwe bi kurdî diaxive. Di rewşeke weha da rojekê hevalê wî jê ra rojnameyekê tîne û dîyar dike tê da behsa pêşketina milletê wî dikin di nav “Tifaqa Sovêtîyê” da. Ev kelecanekekê di dilê wî da çê dike û bi arîkarîya vî hevalê xwe navnîşana pêla radyoya kurdî ya welatê xwe werdigire. Bekir dema dengê “Yêrêvan xeber dide”yê dibihîze dike zarîni û ev rûdan jîyana wî bi tevahî diguherîne. Êdî her roj di saeta nûçeyan da radyoya xwe digire û bi tena serê xwe lê guhdarî dike. Herçend ji jin û zarokên xwe bixwaze biçin welatê wî jî nikare vê bi wan bide qebûlîkirin. Loma jî êdî bi rêya radyoyê birîna xwe ya welatî derman dike.

Rojekê dema li radyoyê guhdarî dike, navê “xebatçiyê ulmî yî sere Avasê Bekir” derbaz dibe û ev yek, gumaneke mezin dixê dilê wî ku ev kurê wî be. Bekir vê ji hevalê xwe ra dibêje û biryar didin ku di derbarê Avasê Bekir da ji radyoya Yêrêvanê ra nameyekê binivîsin. Bekir bi kelecaneke mezin li benda bersiva nameyê ye. Piştî demekê Avas bi destê xwe bersiva nameyê dinivîse û dema Bekir nameyê dixwîne dizane ev kes, kurê wî ye û ji kelecaneke divirvire erdê û heta doktor tînin ser, dimire. Gotinên wî yên dawî ev in: “Şikir... Avasê... min heye... Ê, bi qurbana kurê xwe me” (Êdî Dereng Bû, 34). Lê kesên dora wî nizanin bi zimanê xwe çî gotîye. Bi rastî jî ev çîrok herwek çîrokên din ji bo destnîşankirina trajedîya şerî çîrokeke gelek serkeftî ye û bi tevn û rûdana xwe jî tişteki nû ye di edebîyata kurdî ya Sovyetê da.

Di çîroka “Dengê Dil”ê da jî em rastî çîrokeke trajîk a şerî tînin. Di vê çîrokê da jî nivîskar li ser hestên dayik û kurekî zûr dibe ku ji ber Şerê Wetenîyê destên wan ji hev bûne û piştî salan li nexweşxaneyekê rastî hev tînin. Eslan di nexweşxaneyekê da doktor e û bavê du zarokan e, her dema di ber sêwîxaneyê ra diçe bêkesî û rojên wî yên sêwîxaneyê tînin bîra wî. Rojekê jineke nexweş a bi navê Gulê tînin cem û her du jî bi hesteke xerîb bi hev ve tînin girêdan. Her du jî çend rojan li hev difikirin û di dawîyê da Gulê ji hin nîşane û pirsyanan têdigihîje ku ev kurê wê ye wînda ye. Lewra Gulê berî Şerê Wetenîyê bi Ezîzê dildarê xwe ra radize⁴ û berî ku bizewicin şer dest pê dike. Ezîz di şerî da dimire û Gulê jî ji ber guvaşa adetên civakî kurê xwe li nexweşxaneyekê dihêle û direve.

Gulê piştî nexweşxaneyê û nasîna Eslanî ji kesî ra tişteki nabêje û her ku diçe rewşa wê xerab dibe, dema li ber wê behsa doktoran dikin li hev digere û nizane çî bike. Ji ber vê rûdanê êdî guh nade zarok û neviyên xwe jî. Gulê difikire ku nameyekê ji Eslanî ra bişîne û rastîyê jê ra bibêje lê mîna berê dîsa ji ber adetên civakî nikare vê daxwaza xwe bibe serî. Nexweşîya wê her ku diçe lê girantir dibe û çend doktoran bînin ser wê jî kes jê fam nake û ew jî di derbarê êşa xwe da ji

4 Di edebîyata kurdî ya Sovyetê cara pêşî di vê çîrokê da sehneke pevşabûna jin û mêrekî tê nîşandan (bnr: Dengê Dil, 97).

kesî ra tiştêkî nabêje. Berî mirina xwe bi du rojan nameyeke bênav dide neviya xwe da ku bişîne posteyê û şîret lê dike ku tiştêkî ji kesî ra nebêje. Di vê nameyê da ji Eslanî ra dibêje ku navê bavê wî Ezîz e, bavê wî yekî baş bûye û di şerî da mirîye. Piştî çîroka bûna wî jê ra rave dike sedema terikandina wî bi şerî û bi adetên civakî yên xirab ve girê dide. Bi vî awayî Emerîkê Serdar hem wek pêşiyên xwe dijayetîya adetên civakî yên xirab dike hem jî karîgerîya şerî di mînaka çîrokeke diltezîn da berbiçav dike. Bi vê yekê angajmana polîtîk di nav kirasekî edebî da vedişêre ku ev rêbaz berî wî nebû û pêşiyên wî ji bo armancên polîtîk gelek caran guh nedida estetîka edebî.

2. Hewldanên Nûgerîyê

Emerîkê Serdar ji bilî vejandina keresteyên nerîtî di çarçoveyêke nû û xweser da; ji alîyê vegêran, ziman, şêwaz, vêkxistin (fiction) û ceribandina cureyên nû yên çîrokê da jî ber bi nûgerîyê pêngavên bihêz diavêje. Mirov dikare bibêje ku ev alîyê wî dibe sedem ku tema û keresteyên nerîtî li ser zimanê wî renegekî cîyawaz wergirin û xwe bi xwendevanan bidin xwendin û ecibandin. Ev jî wê angaştê formalîstên rûsî careke din dipeyîtîne ku edebîyat “edebîtî” ye (Eyhenbaum, 2010: 37) û eger naverokeke kevin jî bi kirasekî nû bê pêşkêşkirin dê wek tiştêkî nû xuya bike û di bazarê da ji xwe ra kiryar bibîne. Di binbeşên jêrîn da em dê li ser vî alîyê Emerîkê Serdarî hûr bibin ku cîyawazîya nivîskarîya wî baştir ron dikin.

2.1. Pir-vegêrî

Heta Emerîkê Serdarî mirov dikare bibêje ku vêgareneke yekdeng a edebîyata kurdî ya Sovyetê heye. Nivîskarên berî wî rola vegêranê didin vegêrê kesê sêyem û bi rêya vî vegêrê alîgir (bnr: Wood, 2010: 18) bala xwendevanan dikêşin ser cîhana reşûspî ya îdeolojîyên zal ên serdema xwe (Ergün, 2018: 137-138). Li alîyê din ev vegêr jî cîhana navxweyî ya takekesan zêdetir rewşa panoramîk a serdemê vedigêrin û ji takekesan zêdetir bala wan li ser dîyardeyên derekî û civakî ye. Ji ber vê di berhemên wan da tevgerên navxweyî lawaz in û kesayetên edebî nikarin ji rola xwe ya tîpên civakî derkevin û tu carî nagihîjin asta karakterên serbixwe. Ev jî berevajî pîvanên edebîyateke serkeftî ya serdemî ye (bnr: Cohn, 2008: 19).

Tevî ku Emerîkê Serdar ji nav 96 çîrokên xwe di 43 çîrokan da cih dide vegêrê kesê sêyem jî ji pêşyan cîyawaztir ji ber ku girîngî dide psîkolojîya kesên heta radeyêke baş vegêrê kesê sêyem ji angajmana îdeolojîk rizgar dike û cîhana navxweyî ya karakteran derdixe pêş. Jixwe bi gotina Cohnî cîyawazîya berhemên vêkxistî (fictional) di wê yekê da ye ku nivîskar bikarin çawanîya hizirîna hişêkî din û hestpêkirina bedeneke din nîşanî xwendevanên xwe bidin (2008: 16). Bêguman ev jî bi çendîin stratejîyên cîyawaz ên vegêranê pêk tê. Bi vê armancê Emerîkê Serdar ji bo nîşandana hest û hizrên karakterên xwe di vegêrana kesê sêyem da ji psîko-vegêran, monologa jêgirtinî û monologa vegêranî sîd werdigire û berê

vegerê sêyem dide dil û derûna karakterên xwe û ji vî alîyî ve arasteya edebîyata kurdî ya Sovyetê diguherîne.

Psîko-vegêran ji gotara vegêrî pêk tê ku di derbarê hişê karakteran da ye (Cohn, 2008: 26). Di psîko-vegêranê da vegêrê kesê sêyem bi awayekî kûr li ser karakteran zûr dibe û hizir û hestên wan ji bo xwendevanan ron dike. Di çîroka “Serhatîya Hubekê” da dema bavê wê bi evîna Sêvê dihese nivîskar bi rêya psîko-vegêranê bi awayekî serkeftî tirs û şayîşa karaktera xwe berbiçav dike ku seranserî şevê di nav xewn û hişyarîyê da diçe û tê û serê sibehê jî ji xwe diçe û dibêjin qey mirîye. Bêguman ji bo rewşeke weha giran stratejîya herî guncaw a vegêranê psîko-vegêran e û nivîskar bi van gotinên jêrîn vê yekê, bi awayekî serkeftî pêk tîne:

Carinan qeretû dihatin ber çavan, careke mayîn beta vedibûn. Li ber guhên wê gujegu jî bû, dev lê ziwa bûbû. Wisa westîyayî yî kesirî bû, wekî taqet nedikir destê xwe bihejîne. Ditami jî, çavên wê xweber dihatin girtin û wê êmanekî texmîn dikir, wek tu yê bibêjî ketîye nava aveke gur û hêdî-hêdî niqoyî binî dibe. Dixwest bike qarîn, bike hewar, lê dengê wê dernediket û hêdî-hêdî niqo dibû... Niqo bû, niqo bû hetanî êdî ne tiştêk texmîn kir, ne jî tê derxist... (Destê Dê, 26).

Dîyar e, di psîko-vegêranê da em dengê karakterê nebihîzin jî vegêr bi kûrahî dikeve nav dil û derûna wê, rewşa wê ya xirab a şeveke temam bi gotinên sift kurt dike û êş û tîrsa wê bi awayekî parzûnkirî pêşkêşî xwendevanan dike. Jixwe xala herî raser a psîko-vegêranê di wê yekê da ye ku bi gotina Cohnî vegêr hizrên hişmendane yên karakterekî ku nikare bi başî derbibire ji wî baştir rêk dixê û jîyana wî ya ruhî ya dernebirî û şêlû ji wî baştir nîşan dide. Lewra di psîko-vegêranê da tiştên ku karakter nizane çawa bi lêv bike bi gotinên vegêrekî zana tîr pêşkêşkirin (2008: 58). Li vir jî Sêvê di rewşeke weha da ye ku ew bixwe nikare rewşa xwe rave bike û pêwîstîya wê bi vegêrekî xweşbêj û zana heye ku bibe nûnerê wê û êşa wê derbibire.

Ji bo nîşandana cîhana navxweyî ya karakterên edebî cihekî giring ê monologê heye ku bi çendîn awayan derdikeve pêşberî me. Di monologa jêgirtinî da vegêrê sêyem di nav gotara xwe da cih dide gotara karakteran û du gotar bi hev ra tîr dîtî. Di vir da gotinên karakteran yan rasterast bi hin îşaretên taybetî (dunik, kevan, nivîsîna îtalîk) yan jî nerasterast tîr derbirîn. Di çîroka “Dengê Dil”ê da nivîskar van her du cure monologên jêgirtinî jî bi kar tîne ku li jêr hatine pêşkêşkirin:

Eslan westîyayî bû, qe nedixwest ji cîyê xwe rabe. Xwe ker kir, caba xwişka doxtoirîyê neda û xêlekê rûniştî ma. Paşê fikirî, wekî qewm û pismamên nexweşê niha li hêvîya wî ne. Tevzîyek da xwe û ji cî rabû, ber bi dêrî ve çû (Dengê Dil, 75).

Lê careke mayîn poşman bû. “Gerekê min wê çaxê bipirsîya, -xwe bi xwe fikirî, - niha êdî ne cî ye.” Lê wî jî nizanîbû ji bo çî, gelekî dixwest pê zanibe, wekî wê li ber pesnan çî xeber daye (Dengê Dil, 79).

Di cîyê xwe de bû risas, sekinîbû. Ji nişkê ve tu yê bibêjî yekî niçandê. “Tu çî sekinîyî, ne dereng e... Lazim e çî qasî dikarî zû ji vê derê derkevî.” Ew hişê wê bû, wekî emir dikir. Lê zarîna dil bû, nedixwest ji wê derê bi dûr keve (Dengê Dil, 113).

Dîyar e, di jêgirtina pêşî da monologa jêgirtinî ya nerasterast tê dîtin ku gotinên Eslanî piştî bêjeya “fikirî”yê tîr derbirîn û bi awayekî nerasterast tîr veguhestin lê di her du jêgirtinên din da gotinên karakteran bi rêya dunikê di nav gotinên vegêrê sêyem da rasterast tîr veguhestin ku mînakên vê di çîrokên Emerîkê Serdarî da gelek in.

Di monologa vegêranî da gotara karakteran di kirasê gotara vegêrê sêyem da tê veguhestin lê herwek di monologa jêgirtinî da tê dîtin li vir gotara karakteran ne bi bêjeyeke raveker ne jî bi îşaretên taybetî tê derbirîn. Ji vî alîyî ve monologa vegêranî şêlûtîr e ji ber vê jî gotara vegêr û karakterî bi zehmetî ji hev tîr ferqîrin. Di çîroka “Dengê Dil”ê da dema Eslan ji pençeyê li sêwîxaneyê dinêre vegêrê sêyem hizir û bîrên wî bi gotinên xwe weha derdibire:

Li ber pencereye disekinî û li êtîmxaneyê dinêrî. Emrê derbasbûyî diket bîrê, sifetê terbiyetdaran, hevalan dihatin ber çavan. Û demekê di fikira xwe de dibû zaro û ew, çî ku êdî ji zû ve derbas bûbû, mînanî qeytana kînoyê dihat di ber çavan re derbas dibû. Demên xweş jî hebûn, demên tal jî hebûn. Lê çimkî bi zarotîya wî re girêdayî bûn, niha demên xweş hê dihatin bîrê, ne ku demên tal, ku wê çaxê di nava emrê êtîmxaneyê de diha gelek bûn. Zarotîyê hetanî rojên tal jî li ber çavan şîrin kiribûn. Lê dem hene, ku hetanî mirinê jî talayîya xwe wînda nakin, çî qas jî bi zarotîyê re bêne girêdan (Dengê Dil, 72).

Herçend Emerîkê Serdar bi rêya stratejîyên navborî berê vegêrê sêyem ji cîhana derekî bide cîhana navekî ya karakteran jî tenê xwe bi vê sînor nake. Loma jî piştî vegêrê sêyem herî zêde cih dide vegêrê kesê yekem û di 37 çîrokên xwe da rûdanê bi riwangeha vî vegêrî vediguhêze. Ev vegêr ji ber ku rûdanan ji hundir vediguhêze vegêrekî homodîetîk e (Jahn, 2012: 21) û ji bo derbirîna psîkolojîya kesayetên edebî bêhtir bi kêrî wî tê. Ji ber vê di veguhestina hest û hizran da vegêrê kesê yekem gelek caran karîgerîyeke rasterasttir çê dîke û mirov bi hêsayî dikêşe nav atmosfera rûdanê. Di mînaka çîroka “Name”yê da vegêrê kesê yekem (vegêr-leheng) li hember tirs û meraqa ji destdana dilbera xwe hestên xwe weha derdibire:

Her car, gava bavê wê nedida, ji şabûnan per û baskên min tunebûn ez bifirîyama. Gelek hatin û çûn, lê bav neda. Û bavê wê bûbû gumana dilê min. Rojê min deh caran dua li bavê wê dikir. Lê tu nebê... (Destê Dê, 9).

Min dixwest di wê demê de bibûma kevirêkî dîwarê mala bavê wê, her tenê pê bihesîyama, çî ka di hindur de çî diqewime, çî xeber didin, soz û qirara wan bû çî?.. Çavê min êdî deriyê wan nediqîşirand, lê ez ji cîyê xwe nedihejîyam (Destê Dê, 10).

Wek nîşaneya curbicurkirina vegêranê Emerîkê Serdar di 8 çîrokên xwe da jî cih dide vegêrana kesê duyem. Ev vegêran herçend bêhtir di helbestan da derkeve pêşîya me jî di çîrok û romanên da jî car bi car tê bikaranîn. Di vegêrana kesê duyem da bi cihnava “tu/te”yê bang li kesê duyem tê kirin û tiştên ku bi wî ra peywendîdar in ji bo xwendevanan tê veguheztin⁵. Emerîkê Serdar di çîroka xwe ya yekhevokî ya “Nameyêd Neşandî”yê da rûdanê bi rêya vegêrana kesê duyem weha vediguhêze:

Wekî tu bihatayî mala min bi mêvanî, min ê danîya ber te baqê wan nameyêd nivîsî, lê... neşandî (Destê Dê, 114).

Nivîskar di 8 çîrokan da jî cih dide vegêrana kesê yekem ê pirhejmar ku bi cihnava “em/me”yê derdikeve pêşîya me û rûdanan bi riwangeha komekê vediguhêze. Di çîroka “Em Hatine Dinyayê” da bi rêya vegêrana kesê yekem ê pirhejmar riwangeha nîfşê xwe di derbarê Cenga Cîhanê ya Duyem da vediguhêze:

Di dinyayê de şer bû. Faşîstan agir berî vê dinyaya me yî “biçûk” dabûn û destên xwe li ser germ dikirin. Em di nava wî agirî da xuliqîn.

(...)

Em hatine dinyayê û me gelek şixul kir, lê her tenê nikarîbû hêsirên çavên pîrikên xwe bidana ziwakirin. Ew yek ji qeweta me der e, çimkî çavên dayîkan dinyayek winda kirine (Destê Dê, 81).

Ji van mînakên derdikeve ku Emerîkê Serdar bi qasî “çibûn”ê di çîroknûsîya xwe da giringî daye “çawabûn”ê jî ku her du dema bi hev ra bin edebîyateke ciwantir derdikeve holê. Ji ber vê herwek pêşîyan rûdanan ne tenê bi rêya vegêrê kesê sêyem, vegêrê kesê yekem, duyem û vegêrê kesê yekem ê pirhejmar jî bi kar tîne bi rêya stratejîyên psîko-vegêran û monologê jî kûrahîyeke psîkolojîk dide çîrokên xwe û vegêrana xwe dewlemendtir dike.

2.2. Ziman û Şêwaz

Pêgîrîya folklor û îdeolojîyê ji aliyê zimanî ve jî yekdengî û yekrengîyê derdixe holê. Ji ber vê ziman û şêwaza edebî ya nivîskarên edebîyata kurdî ya Sovyetê heta Emerîkê Serdarî hem sade hem jî hevşêwe ye û mirov hest bi cîyawazîyeke zimanî û şêwazî ya nivîskarekî nake. Lê Emerîkê Serdar heta radeyeke baş dikare ziman û şêwazeke taybet bi xwe biafirîne û cîyawazîya xwe nîşan bide. Di vê çarçoveyê da navborî xwe ji rijîbûna manaya sereke ya peyvan û dubarekirina heman gotinên pêşîyan rizgar dike û ber bi zimanekî mecazî,

⁵ Ji bo vegêrana kesê duyem di edebîyata kurdî da bnr: Altinkılıç, 2019: 55-70.

nerasterast û îmajbar ve diçe. Dema gotineke pêşîyan yan jî destebêjeyeke gelêrî jî bi kar tîne wê dixê çarçoveyê nû û di kirasekî nû da pêşkêş dike. Ji ber vê di çîroka “Name”yê da dema behsa tinazên yara karakterê çîrokê dike wê rewşê bi destebêjeya “qelandina firîkan” weha dixê qalibekî edebî: “Kula min ne besî min e ev jî hela tê, li ser agirê dilê min firîkên xwe diqelîne.” (Destê Dê, 9). Ji bilî vê, nivîskar bi şibandinên balkêş û hevokên nivco şêwaza xwe ya cîyawaz berceste dike û zimanî ber bi asteke edebî ve bilind dike: “Dil zor dida hiş, diha rast hiş jî ber dil vedikişîya. (...) Ev a axirîyê diha rast bû, çimkî wê didît; hebûn û tunebûna wê jî bo xort yek e. Û vê yekê agirê dilê wê diha gur dikir. Agirekî xweş bû, ruhê wê pê germ dibû hetanî rojekê” (Êdî Dereng Bû, 95).

Ziman û vegêrana nerasterast ji bo şikandina zimanê folklorîk û îdeolojîk xaleke giring e. Emerîkê Serdar car bi car jî wê rêbazê jî sûd werdigire. Di çîroka “Dawet Nivcî Ma”yê da dema nûçeya destpêkirina Şerê Wetenîyê tê, li gundî dawet e û dengê def û zirneyê tê birîn. Di wê gavê da zirnevan ji bo peyama berdeyamîya jîyanê bide ji gundîyan ra dîyar dike ku dê meqamê belavbûnê lê nede. Lewra dawet neqedîyaye û qewl dide ku piştî serkeftinê meqamê belavbûnê lê bide. Nivîskar bi vê peyama nerasterast hem xwe ji zimanê propagandîst ê pêşîyan dûr digire hem jî pêgîrîya xwe bi şêwazeke edebî derdibire. Li ser vê Keleşê zava jî tê da, gelek xort berê xwe didin şerî û piştî serkeftinê û bi dawîhatina şerî zirnevan qewlê xwe bi cih tîne û dest bi lêdana zirneyê dike. Nivîskar mirina Keleşî jî di dawîya çîrokê da bi van gotinên nerasterast derdibire: “Daweta ku çend salan bi pêş de dest pê bûbû, teze kuta bû. Dawet bi zavê dest pê bû, lê bê zavê kuta bû” (Êdî Dereng Bû, 37).

Afirandina îmajên resen ji bo zimanekî edebî asta herî bilind dinimîne. Emerîkê Serdar wek nivîskarekî serkeftî di çîrokên xwe da çendîna îmajên resen diafirîne ku berî wî mînakên weha di edebîyata kurdî ya Sovyetê da nayên dîtin. Bo nimûne çîroka “Çavê Dê Li Rêya Kur Bû”yê bi îmajê balkêş dest pê dike ku kakila çîrokê li xwe digire û her ji serî ve karîgerîya xwe li ser xwendevanan çê dike:

Rê li gund dinêre. Gund li rê dinêre. Rê çavê gund e (Destê Dê, 32).

Ev sê hevokên kurt ên sade di nav çîrokê da bi rastî jî hêzeke edebî ya bêwêne çê dikin ku ne karê her kesî ye wan bîne cem hev. Herweha nivîskar ji bo nîşandana çavnêrî û hesreta Dayika Henê ya li hember kurê wê yê li enîya şerî dîyar dike ku Dayika Henê her roj gava roj diçe ava heta sibehê lembeya mala xwe venamirîne û bi vê kiriyara xwe dixwaze nîşan bide ku bi şev û roj li benda Ezîzê kurê xwe ye û dema Ezîzê wê bi şev hat bila bizane dayika wî li bendê ye. Herwek tê dîtin nivîskar dîsa bi gotinên sade îmajê gelek kûr û resen diafirîne û bi rastî jî ji bo derbirîna xema dayikeke gundî ya nexwendewar bi şev “venemirandina lembeyan” dahênaneke balkêş e. Dawîya çîrokê jî her bi îmajê weha tamam dibe, dema Dayika Henê bi hesreta kurê xwe dimire, çavên wê vekirî dimînin. Nivîskar dîsa ji bo nîşandana kûrahîya wê hesretê ji îmajê sûd werdigire û li ser zimanê gundîyekî dîyar dike ku: “Bila yek destê xwe bide ser

çavên wê û bibêje: “Ev destê Ezîzê te ye. Wê çavên wê bikevin tev” (Destê Dê, 33). Bi rastî jî weha dikin û çavên wê diçin ser hev. Bi vî awayî, bê ku gotineke din lê zêde bike çîrokê bi van gotinan diqedîne û bi hêza îmajan di çîrokeke du-rûpeli da behsa xem û hesteke kûr dike û Dayika Henê wek heykela dayikeke dilovan berbiçav dike.

Di çîroka “Nivîna Nevekirî”yê da jî nivîskar bi rêya îmajeke resen hesreta dayikekê ji bo du kurên wê yên li enîya şerî derdibire. Piştî ku her du kurên wê diçin şerî dayik ji bo hezkirin û çavnêriya xwe ya dayikane her êvar cihên wan datîne û sibehê hiltîne. Şer bi dawî dibe, kur venagerin lê dayik dîsa berdewam cihên wan datîne û hiltîne. Nivîskar di dawîya çîrokê da dîyar dike ku: “Sibeyekê jî cîyê wan î danî kesekî hilneda” (Êdî Dereng Bû, 201) û vê hevoka îmajbar dike heveya hezkirin û çavnêriya dayikekê û bi gotina nebûna kesek ji bo hilanîna nivînan jî bi awayek nerasterast mirina dê û bavî radigihîne û hêza îmajê diçespîne.

Dîyar e, ev zimanê sift, îmajîk û edebî nebûya Emerîkê Serdarî nedikarî bi çîrokên gelek kurt atmosfereke edebî biafirîne. Ji ber vê di çîroka xwe ya nîvrûpeli ya bi navê “Dayîk Hat Derda, Xwedê Rabû Berda”yê da hemû çîrokê di kakila vê îmajê da berhev dike ku hem sernavê çîrokê ye hem jî gotina dawî. Di vê çîrokê da Xwedê dibe muhtacê hêsirên dayikê û bi gotina nivîskarî dixwaze “bi wan aca dilê xwe bişikîne” loma jî li dayikê tê xezebê û ji bilî kurê wê her tiştî jê distîne. Tevî vê dê û kur bi evîn û hezkirin bi hev ve tîn girêdan û dema Xwedê vê yekê dibîne li ber dilê dayikê bêçare dimîne, ji kirina xwe şerm dike û dayikê dike taca serê xwe. Nivîskar vê rewşê bi gotina “Dayik hat derda, Xwedê rabû berda”yê sembolîze dike (Destê Dê, 90) û mezinahîya dayikê bi vê îmajê berbiçav dike.

Herî dawî em dikarin mînakê jî çîroka “Destê Dê”yê wergirin ku nivîskar dîsa li dor kesayeta dayikekê îmajeke resen diafirîne. Di çîrokê da dayikeke xwedî zarokên hûr nexweş dikeve û dema hest bi nêzîkbûna mirina xwe dike ji mêrê xwe ra dîyar dike ku dema bimire dê bizewice lê wek xwesteka wê ya dawî divê destê wê di ber zendî ra jê bike û bide damarîya zarokên wê û dema pêwîst bike bila bi destê wê li zarokên wê bide, lewra bi raya wê destê dê sivik e û dê bi destê wê zêde neêşin û neçilmisin. Piştî vê gotina têr îmaj jî jînik dimire û çîrok bi vê gotina têr û tijî bi dawî dibe. Ev mînak jî derdixin ku Emerîkê Serdar bi saya van îmajan zimanekî nerasterast û mecazî ava dike û bi vê şêwazê, xwe ji vegêrana folklorîk û bêkarakter a pêşyan cuda dike û xweserîya xwe berceste dike.

2.3. Girêyên Aloz ên Jîyanê û Tevnên Nû yên Çîrokê

Cihana fiktîf a folklor û îdeolojîyan ew çend mend û yekreng e ku piştî demekê xwendevanê xwe dixerixîne û hemû cazîbe û balkêşîya xwe ji dest dide. Ev rewşa nerênî di edebîyata kurdî ya Sovyetê da jî tê dîtin. Lewra piraniya nivîskarên vê edebîyatê rûdanên xwe li ser mijar û tevnên çavnas ava dikin û li dor fonksiyonên hevbeş diçerixin. Berevajî vê yeknesakîyê Emerîkê Serdar berê

me dide cîhaneke cîyawaz û rengîn û tevna çîrokên xwe li ser girê û hestên kûr ên mirovan ava dike. Dema vê jî dike rahatinên me yên civakî serûbin dike û bi şikandina van formên nas edebîbûnê berhem tîne ku di serê sedsala nozdehan da formalîstên rûs behsa wê kiribû (bnr: Eyhenbaum: 2010: 37).

Norma giştî û berbelav ew e ku li hember bavekî dilovan, dilsoz û fedekar kurê wî cihê bavê xwe bizane û rêz lê bigire lê di çîroka “Serxweşî Dan Kê?”yê da em rastî rewşeke berevajî tên. Li vir hem bûka Ozmanî hem jî zavayê wî ji kurê wî baştir û qencdir derdikevin. Di çîrokê da di temenekî ciwan da dema Ozman jîna xwe ji dest dide ji bo her du zarokên wî nekevin ber destên damarîyê, nazewice û bi hezar zehmetî zarokên xwe mezin dike. Tevî ku ji Usê zêdetir jî hez dike piştî zewacê Usê diguhere û her ku diçe bêhtir diltengîya bavê xwe dike. Ji ber vê bi bavê xwe ra kêr diaxive, bi eksa wî li zarokên xwe dixwe û wî aciz dike. Li hember van kiryarên wî Ozman ji bo şerefa kurê xwe gotinên wî dadiqurtîne û naxwaze kes bi wan bihese. Lê rojekê dema Usê û Ozman bi hev ra şivê dixwin û bi şaşî destê bav li çayê dikeve û dirije, Usê pê ra şer dike û wî ji mala xwe diqewirîne. Tevî ku bûka wî û neviyê wî li pey digirin jî Ozman bi dizîka desteyek nivîn û çend tefûtalên nav malê hildide û diçe xanîyê xwe yê kevin da ku kes pê nehese. Herçend keça wî û zavayê wî tên pey jî Ozman ji bo şerefa kurê xwe neşikîne naçe mala wan. Bûk bi dizîka ji Ozmanî ra nan dibe lê Usê rojekê jî pirsra bavê xwe nake. Tevî van kiryaran Ozman di nav xelkê da bergirî li kurê xwe dike û kêmasî nayîne ser wî. Piştî demekê Ozman nexweş dikeve Letîfeya keça wî û zavayê wî vê carê tên wî bi zorê dibin mala xwe lê Ozman berdewam behsa Usê û zarokên wî dike. Dema dikeve ber mirinê jî gazî kurê xwe dike û bi vê kulê dimire. Herwek tê dîtin li hember xirabkarîyên kurî heta mirinê jî di helwesta bavî da guherîn çê nabe û ev paradoks hem ji alîyê naverokê hem jî ji alîyê tevnê ve çîrokê balkêştir dike.

Di çîroka “Zînê” da nivîskar bala me dikêşe ser nakokîya navbera hesta evîn û dayiktîyê ku di şevbihêrkekê da di gotûbêja navbera du hevalan da behsa wê tê kirin. Bi rêya paşdebirinê (flash back) tê diyarkirin ku Xetîf û Zînê ji hev hez dikin lê dema Xetîf li eskerîyê ye Zînê didin mêran. Xetîf gelek li ber bikeve jî vedigere gundî û hewl dide Zînê ji bîr bike. Lê rojekê Zînê tevî keça xwe tê mala bavê xwe û êdî venagere. Piştî demekê her du evîndar dest bi hevdiîtinan dikin lê Xetîf ji Zînê dixwaze ku ji bo bikarin bizewicin divê keça xwe bişîne mala bavê wê. Ev daxwaza Xetîfî bi Zînê zor tê û wê di navbera evîna xwe û hezkirina keçe da asê dike. Di dawîyê da ji neçarî bi vê mercê razî bibe jî her ku diçe bêhtir bi keça xwe ve tê girêdan û li hember vê jî bi kîn li Xetîfî dinêre. Ji vir û şûn da rewşa ruhî ya Zînê têk diçe û di navbera du hezkirinan da perîşan dibe. Piştî demekê Zînê têdigihîje ku bê keça xwe nikare ji Xetîfî hez bike û vê carê ji neçarî dest ji wî dikêşe. Di dawîya çîrokê da Zînê pê li hestên xwe yên evînî dike û xwe dide ser keça xwe. Li hember vê Xetîf jî dizewice û xema evîna xwe ya serînegirtî dixwe. Nivîskar vê rewşê yek ji taybetmendîyên aloz ên ruhê mirovî dide zanîn û bi gotina “Hezar û yek sirên ruhê merivan hene” (Êdî Dereng Bû, 89) vê çîrokê jî yek ji wan sirên ruhî dide zanîn ku têgihîştina wan zehmet e. Dîyar e dema Xetîf vê

serborîyê piştî salan ji hevalê xwe ra vedigêre, hîn jî dilê wî bi Zînê ve ye lê ji ber ku dilbera xwe kirîye nav neqebeke teng a biryardanê ji xwe jî şerm dike. Loma jî Xetîf di nav evîneke şikestî û şermezariyê da êş dikêşe û ev jî atmosfera psîkolojîk a çîrokê balkêştir dike.

Bêguman paradoksên jîyanê hertim nabin sedema bextreşîyan û Emerîkê Serdar carinan ji van paradoksan encamên erênî jî derdixe. Loma jî di çîroka “Serhatîya Hubekê” da hêza evîna Keleş û Sêvê dawî li dijîminatîya her du malên Qero û Reşoyî tîne û dibe sedema xweşîyekê. Di çîrokê da dema Qero pê dihesa ku keça wî ji kurê dijîminê wan hez dike gef li keça xwe dixwe û ji tîrsa bavî wê şevê Sêvê ji xwe diçe û dema serê sibehê ranabe hemû bawer dikin ku Sêvê mirîye. Gava ku Keleş vê dibihîze bi girîn tê ser termê wê û bi lavaya kalemêrekî gundî Qero qebûl dike ku Keleş nêzî darbesta keça wî bibe. Keleş dema destê xwe datîne ser darbestê, Zîn bi xwe dihesa, hemû hazir şaş dimînin û kalemêr vê yekê wek sira evîna her du ciwanan dide zanîn. Ji ber vê jî Qeroyî dixwaze rê bide her du ciwanan da ku bi hev şa bibin. Bi vî awayî evîna her du ciwanan dawî li dijîminatîya salên dûvdirêj ên du malbatan tîne. Lê di dawîya çîrokê da nivîskar vê efsaneyê jî berevajî dike û di çarçoveya têgihîştina rasyonel a serdema xwe da, li ser zîmanê neviyê Keleş û Sêvê yê ku bûye doktor, dîyar dike ku di vê rûdanê da tu îşareteke xwedayî nebûye û vê bi “xewa lêtagîyê” ve (Destê Dê, 31) girê dide ku di tîba modern da wek nexweşîyekê tê zanîn. Bi vî awayî nivîskar di çîrokê da du caran xwendevanan dixwe nav şaşwazîyê û çîroka xwe balkêştir dike.

Herwek di mînakên van çîrokan da jî tê dîtin Emerîkê Serdar di hin çîrokên xwe da hem têgihîştinên zal berevajî dike hem jî bi tevnên çaverênkirî berdewam bergehên nû dide ber xwendevanên xwe. Bi vê têgihîştinê jî hem formên nû diceribîne hem jî atmosferêke taybetî diafirîne. Ev jî çêjêke cîyawaz dide xwendevanan û edebîyateke xurt diafirîne.

2.4. Cure û Ceribandinên Nû

Çawa ku ji alîyê qewareyê ve Emerîkê Serdar çîrokên dirêj, navîn, kurt û gelek kurt dinivîse û ji çîrokên yekhevokî heta çîrokên dirêj ên 53 rûpelî çendîn cure çîrokan diceribîne ji alîyê naverokê ve jî berê xwe dide ceribandinên nû. Herwek xalên din di vê mijarê da jî nivîskar ji alîyê ve li ser nerîta pêşîyên xwe hin çîrokên adetî dinivîse ji alîyê din ve jî berê xwe dide azmûnên nû û hewl dide di vê mijarê da jî nûbûnekê çê bike.

Ji ber ku bi realîteya jîyanê ve gelek girêdayî ne “qewimandin” û “çîrokên bîranînî” berî Emerîkê Serdarî jî di çîroknûsîya edebîyata kurdî ya Sovyetê da tînin û ew jî li ser vê nerîte çendîn çîrokên weha dinivîse. Loma jî di her sê pirtûkên xwe da di nav kevanekê da li hember “Hesp”, “Hunerê Sazbendîyê” û “Mêrxasîyê” (qewimandin)ê dinivîse û nîşan dide ku rûdanên van çîrokan ji jîyana rasteqîne hatine wergirtin. Herwek qewimandinan çîrokên bîranînî jî bi piranî xwe dispêrin serborîyên jîyana rasteqîne. Ji ber vê nivîskar van çîrokan jî her ji sernavî ve cuda dike. Loma jî di pirtûka *Êdî Dereng Bûyê* da di bin sernavê “Ji bo

Bîranîna Etarê Şero yî Rehmetî” da cih dide pênc çîrokên bîranînî (Bila Para Şiêran Gelek be, Şiêrêd Sist û Klûç..., Şiêrêd Zar, “Ax, Bizin, Bizin”, Li Dewsa Paşxeberê) ku rûdanên wan li ser kesayeta Etorê Şero yî hatine avakirin û di Destê Dêyê da jî li tenişt çîroka “Em Çûne Aş...”ê jî di nav kevanekê da (Bîranînek) dinivîse ku tê da behsa rûdaneke zaroktîya xwe dike.

Li hember van çîrokên nerîtî di nav van her sê pirtûkan da hin cure çîrok hene ku cara pêşî ji aliyê Emerîkê Serdarî ve tîn ceribandin û xwedî giringîyeke taybetî ne. Çîroka “Şixulê Min î Pêşîn”ê li gor zanyarîyên me di edebîyata kurdî ya Sovyetê da yekem çîroka dedektîfî ye ku cara pêşî ji aliyê Emerîkê Serdarî ve hatîye ceribandin. Di çîrokê da slêstçiyekî (vekoler/dedektîf) xort ku du meh û nîv in li nehîyeyekê dest bi kar dike û wek karê wî yê pêşî dosyaya kesekî bi navê Memedî dispêrinê ku berî pazdeh rojan li ser rê bi mirîtî hatîye dîtin. Li ser vê vegêrê slêstçî dest bi lêkolînê dike û di raporê da dixwîne ku li şûna rûdanê şopên tekerên ÎAZê hatine dîtin. Pêşî erebeyên ku van tekeran bi kar tînin destnîşan dike û gumanbarên muhtemel di ber çavan ra derbaz dike. Paşê jî bi nas û dostên Memedî ra diaxive û ji Eslanê hevalê Memedî zanyarîyên giring werdigire. Ji zanyarîyên Eslanî hîn dibe ku Memed şivan bûye, payîzê çûye gundî da ku heqê xwe berhev bike, wê rojê wan di mala Eslanî da bi hev ra eraqê vexwarîye, destê êvarê Memed bi peyatî ber bi gundê xwe çûye û di navbera her du gundan da bi mirîtî hatîye dîtin. Gotinên Eslanî û jina wî hin kesên din hev digirin û ev dibe sedem ku slêstçî bawerî bi gotinên Eslanî bîne.

Piştî vê slêstçî diçe nexweşxaneyê û bi doktor û ajokarên ambulansê ra diaxive. Dema li cem Rafîkê ajokar behsa Memedî dike Rafîk tevlihev dibe û ev bala slêstçî dikêşe. Ji ber vê lêkolîna xwe li ser vî kesî kûr dike. Ji bo şopên psîkolojîk li ser wî keşif bike wî dibe cihê ku Memed mirîye û dema diçin wir Rafîk dibêje “li vir ket”. Ev lêkera “ket”ê zêdetir bala wî dikêşe, lewra bi dîtina wî kesê ku dîtibe dikare bibêje “ket”, eger weha nebûya û ji kesekî din bihistiba dê bigota “ketibû”. Roja din ji bo dengê wî tomar bike û şahidan çê bike du komunîstên ciwan (komsomol) bi xwe ra dibe û makîneya tomarê jî bi dizî dike berîka xwe û dîsa Rafîkî dibe heman cihî û heman gotinan jê seh dike.

Eslan lêkolîn dike û derdikeve ku piştî mirina Memedî, Rafîk hatîye cem sê kesan û ji wan xwestîye ku nebêjin wê rojê wî Memed kirîye maşîna xwe. Li ser van delîlên ron, slêstçî bangî Rafîkî dike û dixwaze li xwe mikur bê. Herçend înkâr bike jî ji ber rêbaza wî ya psîkanîst a serkeftî Rafîk li xwe mikur tê û dîyar dike ku wê rojê her du jî serxweş bûne, Memedî xwestîye wî bibe gundî û wî jî derî vekirîye û tehmeke lê xistîye û di wê kêlîyê da Memed ketîye bin erebeyê. Li nexweşxaneyê dema termê Memedî dibîne diçe ji gundîyan ra dibêje ku nebêjin wî Memed kirîye erebeyê xwe. Bi vî awayî slêstçiyekî ciwan bi rêbazeke psîkanîst di karê xwe yê pêşî da serkeftî dibe û kujerekî derdixwe meydanê. Bêguman tevî û çîrokeke weha ji bo edebîyata kurdî ya Sovyetê ceribandineke nû ye û ji bo Emerîkê Serdarî jî xaleke serkeftinê ye.

Emerîkê Serdar herwek vê çîroka dedektîfî, di çîroka “Zengilê Bêwext”ê ya *Dengê Dilê* da berê xwe dide rûdaneke entrîkayî ku ev jî ji bo edebîyata kurdî ya Sovyetê tiştêkî nû ye. Di çîrokê da jineke bi navê Gulê bi Nadirî ra li heman cihî dixebite û ji ber ku çav berdide wî dixwaze bextewerîya wî ya malbatî bi entrîkayeke xwe têk bide. Nadir pêncî salî ye lê evîna wî û jina wî ji aliyê her kesî ve tê zanîn. Ji ber vê li ser karê xwe rojê çend caran li jina xwe digere û ev jî Gulêya ku çav berdaye Nadirî dihesidîne. Rojêkê karekî zêde didin Nadirî û ew jî çend rojan bi derengî diçe malê. Herçend her tiştê xwe ji jina xwe ra dibêje û tu tiştêkî jê venaşêre jî vê yekê jê vedişêre û dixwaze bi pereyên vê xebata zêde jê ra dîyarîyekê bikire. Gulê vê yekê dibihîze û rojêkê Nadirî dişopîne. Dema Nadir ji cihê karê xwe derdikeve telefonî mala wî dike û jina wî ra dibêje Nadir xîyanetê lê dike û ji bo bawer bike jî dibêje dê heta saetekê bê malê. Dema gotina wê derdikeve Hinara jina Nadirî ji mêrê xwe dikeve gumanê. Wê sibehê naçe ser kar û Nadir têdigihîje tiştêkî neasayî heye. Gulê di kar da bêtêkîya Nadirî dibîne û ji bo pêşvebirina vê pîlana xwe bêhtir cesaret digire. Hinar li malê li benda telefona vê jina nedîyar e. Roja din Gulê dîsa telefonî mala Nadirî dike û ji Hinarê ra dibêje niha Nadir li cem wê ye û li banyoyê xwe dişo. Li ser vê Hinar digirî, li texsiyekê siwar dibe û diçe cihê karê Nadirî. Pasevanên kargehê jê ra dibêjin Nadir li ser karê xwe ye û ev çend roj in bi derengî derdikeve. Hinar diçe cem Nadirî û rastîyê jê ra dibêje. Di wê navê da Gulê jî xwe xemilandîye û tê cem Nadirî da ku bi tevgerên xwe yê jinane wî ji rê derxe. Dema deng pê dikeve Hinar dengê wê dinase û rastî derdikeve meydanê. Roja din Gulê nayê ser kar û ji bo bajarekî din tê vegerandin û pîlana wê pûç dibe.

Ji van mînakên derdikeve ku Emerîkê Serdar di warê cureyên çîrokan da jî dikeve nav hewldan û lêgerînan û di çend çîrokan xwe da vê bi awayekî serkeftî pêk tîne. Ev jî yek ji nîşaneyên bihêz ên nûgerîya wî ye ku hêjayî behs û lêfikirîne ye.

Encam

Herçend hebûn û peydabûna edebîyatekê ji bo milletên bêderfet û perawêzxiştî yê mîna kurdan wek delîla hebûneke çandî giring û bi qîmet bin jî ji bo pêşvebirina vê edebîyatê bi qasî hebûn û çendayetiye pêwîstî bi çawanîyê jî heye. Kurdên Sovyetê bi nivîsîna yekem romana kurdî û çendîn berhemên cuda hêz û enerjîyekê bidin çanda kurdî jî ji ber çend hokarên cuda nikarin ji aliyê form û naverokê ve berhemên serkeftî binivîsin û li dor tema û tevnên hevşêwe xwe dubare dikin.

Herwek di mînakên jorîn da jî hat dîtin di warê edebîyata vêkxistî (fictional) da Emerîkê Serdar yekem car bi xurtî bi qasî çendayetiye giringî dide çawanîya edebîyatê û asta çîroknûsîya kurdî li Sovyetê bilindtir dike. Bêguman ev nayê wê manayê ku her tiştê Emerîkê Serdarî nû û cîyawaz e. Berevajî, çawa ku me di bin sernavê “Li ser şopa nerîtê” da jî dîyar kir di mijarên berawirdkirina serdema berî Şoreşê û piştî Şoreşê, karîgerîya Şoreşa Eylûlê, folklorhezî û Şerê Wetenîyê da dibe dûajoyê pêşîyan. Lê tevî vê di van mijarên nerîtî da jî xwe ji

zimanê propagandîst dûr digire û bi taybetî di çîrokên xwe yên li ser Şerê Wetenîyê bi giringîdana trajedîyên kesî û tehlîlên psîkolojîk van mijarên kevin bi riwangeheke nû şîrove dike û berhemên baştir derdixe meydanê.

Li alîyê din Emerîkê Serdar di hin xalan da jî ji pêşîyan cudatir bingeha vegêraneke nû datîne. Ji ber vê berevajî pêşîyan di gel vegêrê kesê sêyem cih dide vegêrê kesê yekem, duyem û vegêrê kesê yekem ê pirhejmar û perspektîfa çîroknûsîya edebîyata kurdî ya Sovyetê dewlemendtir dike. Ji bilî vê bi saya vegêraneke nerasterast, mecazî û îmajîk ziman û şêwazeke xwe ya taybetî diafirîne û bi tevn û naverokeke nû çîrokên balkêştir û baştir dinivîse. Herweha hem ji alîyê qewareyê ve hem jî alîyê naverokê ve hin cure çîrokên nû diceribîne û di vî warî da jî çîroknûsîya kurdî dewlemend dike. Ji ber vê bi raya me çîroknûsîya Emerîkê Serdarî di edebîyata kurdî ya Sovyetê da serdemeke nû dide destpêkirin û mirov dikare bibêje ku bi saya wî edebîyata kurdî ya Sovyetê ji qonaxa çendayetîyê derbazî qonaxa çawanîyê dibe û edebîyateke estetîk derdikeve holê.

Çavkanî

- Altinkılıç, U. (2019). Vegêrana Kesê Duyem di Edebiyata Kurdî de. *Nûbihar Akademî*. b. 4, h. 12, 55-70.
- Boyîk, E. (2012). *Çanda Kurdên Sovyetê*, İstanbul: Weşanên Deng.
- Dorrit Cohn, D. (2008). *Şeffaf Zihinler Kurmaca Eserlerde Bilincin Sunumu*, Ferit Burak Aydar (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Ergün, Z. (2017). Ducemseriya Realizma Sosyalist di Romanên Erebe Şemo û Heciyê Cindî de. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. b. 9, h. 2, 644-661.
- Ergün, Z. (2018). Fonksiyonên Hevbeş û Zincîreya Rûdanê di Vegêrana Edebiyata Kurdî ya Sovyetê de. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. b. 10, h. 3, 805-818.
- Ergün, Z. (2018). Taybetiyên Edebiyata Kurdî ya Sovyetê. *Mukaddime*. b. 9, h. 1, 133-150.
- Eyhenbaum, B. (2010). “Biçimsel Yöntem”in Kuramı. *Yazın Kuramı*. Tzvetan Todorov (Ed.) Mehmet Rifat – Sema Rifat (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. r. 31-70.
- Jahn, M. (2012) *Anlatıbilim: Anlatı Teorisi El Kitabı*, Bahar Dervişcemaloğlu (Wer.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Reşît, T. (2012). Sovyetler Birliği’nde Kürt Edebiyatı. *İnatçı Bir Bahar Kürtçe ve Kürtçe Edebiyat*. Kenan Güneş (Çev.) Vecdi Erbay (Der.), İstanbul: Ayrıntı. r. 202-212.
- Serdar, E. (2015). *Destê Dê*. Dîyarbakır: Lîs.
- Serdar, E. (2015). *Êdî Dereng Bû*. Dîyarbakır: Lîs.
- Serdar, E. (2015). *Dengê Dil*. Dîyarbakır: Lîs.
- Wood, J. (2010). *Kurmanca Nasıl İşler?* (Çev.) Ekin Bodur. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Xelîl, T. (2014). *Antologîya 35 Helbestvan û Nivîskarên Kurd ên Sovyeta Berê*. İzmir: Weşanên NA.